

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΙΣ
ΕΝ ΤΗ ΕΞΕΛΙΞΕΙ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ¹⁾
ΥΠΟ Α. Ι. ΣΒΟΛΟΥ

Ἡ κοινωνικὴ κατεύθυνσις ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ συγχρόνου Κράτους εἶναι φαινόμενον τοῦ ΙΘ'. καὶ τοῦ Κ'. αἰῶνος. Εἶναι ὁ πολιτικὸς νεωτερισμὸς, ὁ ὁποῖος κινεῖ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἐπιστήμης καὶ τὴν προσοχὴν τῆς κοινῆς γνώμης, ὅχι μόνον διότι ἐνεσαρκώθη ἤδη καὶ εἰς θεσμοὺς καὶ ἀρχὰς Λικαίου, γνωστοὺς ἀπὸ τινος καὶ παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ κυρίως καὶ περισσότερον διότι ὑποδηλώνει τὴν μελλοντικὴν μορφήν τοῦ διαρκῶς ἐξελισσομένου πολιτειακοῦ ὀργανισμοῦ. Εἶναι συνεπῶς ἀδύνατον νὰ μὴ ἀσχοληθῆ μετὰ τὸ φαινόμενον τοῦτο ὁ θέλων νὰ παρακαλουθῆ τὸν κρατικὸν θεσμόν οὐ μόνον ἐν τῇ στάσει τοῦ ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ δυναμικῇ του ὑπάρξει. Καὶ ἐνόμισα ὅτι δὲν θὰ ἐδικαιολόγουν ζωηρότερον τὸ ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον φρονῶ ὅτι ἀξίζουσιν τὰ θέματα τῆς Γενικῆς Πολιτειολογίας, παρ' ἂν ἔρριπτα σήμερον ἓνα βλῆμα ἐπὶ τῆς γενεσιουργίας καὶ τῆς προοπτικῆς τοῦ σημαντικωτάτου φαινομένου, ὅπερ ἡ Πολιτειολογία μελετᾷ κυριώτατα, ἢ ὅτι πολιτικὴ ἐπιστήμη καὶ ἡ δημοσιολογία θεωροῦν ὡς ἀντικείμενον ἐξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως τοῦ Κράτους.

* *

Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις ἀποῦ ἀνετάραξε τὰς ψυχὰς μετὰ τὸ ἐλευθερωτικὸν τῆς κήρυγμα, ἐγκατέλειπεν ἔξω τῆς συμμετοχῆς εἰς τ' ἀγαθὰ τῆς ἰδιοκτησίας τὸ μέγα πλῆθος τοῦ λαοῦ. Ὁ κόσμος τῶν ἀκτημόνων, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐπίσης τρέξει ὀπισθεν τῶν ὡραίων ἐπαγγελιῶν τῆς Ἐπαναστάσεως, εἶδε μετὰ ἐκπληξιν ὅτι ἐγκαθιδρύθη μία μόνον τάξις ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς φεουδαρχίας καὶ ἠσθάνθη τὴν ἀπογοήτευσιν ὅταν εἶδεν ὅτι ὁ Code Civil ἐκλείσεν εἰς τοὺς προλεταρίους τὴν θύραν τῆς ἰδιοκτησίας καὶ ὅτι ἀντιθέτως καθηγίασε καὶ κατωχύρωσεν αὐτήν, ὡς τὸν ἰσχυρότερον τῶν θεσμῶν τοῦ μετεπαναστατικοῦ Δικαίου. Ἐμποροῦμεν

1) Ἐναρκτήριος λόγος εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς Γενικῆς Πολιτειολογίας (16 Δεκεμβρίου 1919).

νά πιστεύσωμεν ὅτι ἀπὸ τὸν γογγυσμὸν ἐκείνων οἵτινες παρέμειναν τότε ἔξω τοῦ μεγάρου τῶν ἀγαθῶν, ἐξετράφη τὸ βέουμα τὸ ὅπολον μὲ αὐξουσαν ὀρμὴν ζητεῖ νὰ παραοῦρη ἔκτοτε τὴν ἀνθρωπότητα εἰς τὴν Ἐπανάστασιν κατὰ τῆς ἀστικῆς τάξεως.

Βεβαίως ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις ἐγκαθίδρυσεν νέα πολιτικὰ δόγματα. Ἐγκαθίδρυσεν τὴν ἀρχὴν τῆς Ἐθνικῆς κυριαρχίας. Ὁ Λαὸς ἔγινε κυρίαρχος, πηγὴ πάσης ἐξουσίας, ἐντολοδότης πασῶν τῶν ἐξουσιῶν, ὧν ἦτο δοῦλος ἕως χθὺς. Ἄλλ' ἡ μεταβολὴ αὐτὴ δὲν ἔθιξε τὴν βαθυτέραν οὐσίαν τοῦ κρατικοῦ θεσμοῦ. Τὸ Κράτος τοῦ 18' αἰῶνος παρέμεινεν ἐπὶ πολὺ ὀργανισμὸς ξένος πρὸς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν, ἡ ὁποία ἐτροβιλιζετο πέραν τοῦ. Τὸ Κράτος ἤρκαίτο νὰ εἶναι ὀργανισμὸς πολιτικός. Τὴν οὐσίαν του, τὴν δικαιολογίαν καὶ τὴν σκοπιμότητα τῆς ὑπάρξεώς του ἤρκαίτο νὰ τὴν αἰσθάνεται τὸ Κράτος εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν αὐτοσυντήρησίν του, εἰς τὴν διαιώνισιν τοῦ ἱστορικοῦ φαινομένου μιᾶς ὑπερτέρας ἐξουσίας ἀσκουμένης, πότε ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ, πότε ἐν ὀνόματι τοῦ Ἡγεμόνος καὶ πότε ἐν ὀνόματι τοῦ Λαοῦ, διὰ τὴν φρούρησιν τοῦ Λαοῦ, διὰ τὴν ἀσφάλισιν τῆς ἐννόμου τάξεως, διὰ τὴν πραγμάτωσιν τοῦ θεοῦ Δικαίου. Πέραν τούτου οὐδεὶς κοινωνικὸς σκοπὸς εἰσῆρχετο εἰς τὴν πολιτικὴν ἔννοιαν. Διότι δὲν διεχωρίζετο ἀκόμη ἡ ὑπαρξίς ἐνὸς ἀνάρχου, ἀλλ' ἀρχοῦντος αὐτονόμου ὀργανισμοῦ, συνισταμένου ἀπὸ τὸ σύμπλεγμα τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς συναλλαγῆς, ἡ ὑπαρξίς τοῦ «κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ». Ὁ κατὰ κύριον χαρακτῆρα οἰκονομικὸς σχηματισμὸς, εἰς τὸν ὅπολον δύνανται νὰ συνειδητοποιηθῇ τὸ σύνολον τῶν ἀνταλλακτικῶν σχέσεων τῶν ἀτόμων ἢ τῶν ὀμάδων, τῶν ὑπὸ τὴν αὐτὴν βιοτικὴν ὥθησιν κινουμένων, ἢ σύνθεσις τῶν σχέσεων αὐτῶν, ἡ ὁποία ὑψώνεται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὡς διαυγῆς παράστασις ἐν τῇ ἰλιγγίῳδῃ κινήσει τοῦ νεωτέρου οἰκονομικοῦ πολιτισμοῦ—ἀρχίζει βαθμιαίως νὰ διακρίνεται ἀπὸ τὴν ὑπόστασιν τοῦ Κράτους, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἀρχῆθεν μόνον ἡ πολιτικὴ ὄψις τῶν ἀνθρωπίνων συμβιοτικῶν σχέσεων περιείχετο. Αἱ ἰδέαι περιέβαλαν μὲ ὀρμὴν τὴν περὶ Κράτους ἀντιλήψιν εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, καὶ ἡ ἀναγνώρισις τῆς αὐτοτελοῦς γενέσεως τῆς κοινωνικῆς ὀντότητος, ἐπεδλήθη βαθμηδὸν εἰς τὴν γενικὴν συνειδησιν. Δύο κοινωνίαι ἔγιναν ἀντιληπτῆι : Ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ οἰκονομικὴ. Ἄλληλοσχετιζόμενοι, ἀλλὰ καὶ ἀλληλοσυγκρούμενοι κόσμοι. Πραγματικότητες ἐξηρημαμένα ἀπ' ἀλλήλων, συμπεπλεγμένα μάλιστα ἀλλ' αὐτόνομοι.

Καὶ ὅπως εἶναι ἀναμφισβήτητον δι' ὃ κρατικὸς θεσμὸς ἔχει στερεοποιηθῇ εἰς τὴν συνειδησίν μας ὡς ἱστορικὸν φαινόμενον δικαιολογούμενον διαρκῶς πληρέστερον διὰ τῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως τῶν σκοπῶν του, οὕτως εἶναι ἐπίσης φανερόν ὅτι, ἀπ' ἧς ἀντελήφθημεν τὴν διάκρισιν τῶν δύο κοινωνιῶν, ἐπιδιώκεται διαρκῶς καὶ ἐπιτυγχάνεται

βαθμηδόν και περισσότερον ή αποκατάστασις Ισορροπίας μεταξύ των δυνάμεων εκατέρας, διατηρουμένης, σήμεραν, της ύπεροχής της πολιτικής κοινωνίας, εκ του κυρίου λόγου της Ιστορικής της έμπεδώσεως και ένεκα της έλλειπτικής άκόμη οργανώσεως των κοινωνικών δυνάμεων.

Ή Ισορροπία αυτή αποκαθίσταται τόσον εδκολώτερον, όσον τό σύγχρονον Κράτος διέπεται επί μάλλον και μάλλον υπό της άρχης του «νομικού κομμουνισμού», της νομικής Ισοδυναμίας των πολιτών. Ή πολιτική κοινωνία είναι καθολικόν περιβάλλον έντός του όποιου τό δικαίωμα της συμμετοχής εις την οικονομικήν κοινωνίαν είναι προσιτόν de jure εις όλους και ήγγυημένον κατά κανόνα δι' όλους. Εις τό σημαίον τουτο διακρίνεται τό νεώτερον Κράτος. Άλλά και από του σημείου τουτου άρχίζει και ή προσπάθεια της ώθήσεως προς τόν οικονομικόν κομμουνισμόν, και της υποδουλώσεως της πολιτικής εις την οικονομικήν κοινωνίαν μέχρις άπολύτου ταυτισμού αυτών, δι' άπορροφήσεως της κρατικής ιδέας από την οικονομικήν και κοινωνικήν.

Υπό την ώθησιν της προσπάθειας ταύτης, ήτις άλλοτε εμφανίζεται ως ό ώριμος καρπός της εξέλιξεως και άλλοτε ως μοιραία έπιταγή εκ της Ιστορίας της Άνθρωπότητας, ό κρατικός οργανισμός, άδιαπαύστως έμυνόμενος διά του Ιστορικού του βάρους, εξελίσσεται όλονέν και ταχύτερον, προσλαμβάνων άλλα σχήματα και άλλην ούσίαν. Ή πολιτική δύναμις κινείται διαρκώς εις την παράλληλον της επιδράσεως των κοινωνικών δυνάμεων, τάς όποιάς άλλοτε ήγνόει ή αντιπαρήρηχτο και αι αι όποιαί περισφίγγουν ήδη μέχρις άνατροπής τό Ιστορικόν της βάθρον. Ή παραδεδομένη άδράνεια του Κράτους έναντι της ιδιωτικής ζωής προσεβλήθη και προσβάλλεται διαρκώς ζωηρότερον, όση μάλλον συνειδητοποιείται εις την όμαδικήν ψυχήν ή ύπαρξις των δυνάμεων των έξω της πολιτικής έξουσίας εύρισκομένων, των δυνάμεων εις τάς όποιάς ζητείται ν' άνήκη ή διεύθυνσις και του οικονομικού και του κρατικού βλου (1). Ούτως εμφανίζεται, άφ' ής ή τάσις αυτή κατέστη συνειδητή — και τι πλέον — και προγραμματική, τό κοινωνικόν ζήτημα, ως κατάστασις κοινωνικής και πολιτικής αντίθεσεως και ως προσπάθεια προς άνατροπήν της κρατούσης τάξεως και Ισορροπίας. Και αναρριπίζεται τόση περισσότερον ή προσπάθεια αυτή, όση ή προϊούσα ανάπτυξις της κεφαλαιοκρατικής οικονομίας με τά γνωστά της χαρακτηριστικά, καθιστά έμφανεστέραν την διαίρεσιν των τάξεων. Και μολονότι αι τάξεις αυτές δέν είναι έν τοις πράγμασι τόσον, «κλεισταί», όσον ήσαν άλλοτε αι νομikai τάξεις, ούχ' ήττον ό στεγάζων αυτές «νομικός κομμουνισμός»

1) Ήδε Duguit de droit social etc 1911 έκδ. Β'

—ἡ βάσις τῆς συγχρόνου ἐημοκρατίας—παρίσταται ὡς κατάστασις Δικαίου ἀνεπαρκῆς διὰ νὰ ἐνσαρκώσῃ τὴν ὑπ' αὐτὴν διαμρτυρομένην πραγματικότητα. Ἡ «κατέχουσα τάξις» εἶναι οἰκονομικῶς καὶ διὰ τοῦτο καὶ πολιτικῶς κυρίαρχος. Καὶ δι' αὐτὸ ὁ ἀγὼν ἐκηρύχθη κατὰ τῶν δύο τῆς προνομίων ταυτοχρόνως.

Ἡ ἔρευνα τῆς γενέσεως τοῦ κοινωνικοῦ ἀγῶνος μόνον ἕως ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρει. Ἐφεξῆς θὰ ἐξετάσωμεν μόνον τὰς πρακτικὰς συνεπείας τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀγῶνος τούτου ὑπὸ τὴν ἔποψιν πάντοτε τῆς ἐπιδράσεως αὐτοῦ εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ Κράτους.

Εἶτε πρόκειται περὶ ἐλευθέρως πρωτοβουλίας τὴν ὁποῖαν ἡ προΐουσα διάχυσις τῶν ἀνθρωπιστικῶν ἰδανικῶν ἐνέπνευσεν εἰς τὸ Κράτος, εἶτε πρόκειται περὶ ἀνάγκης εἰς τὴν ὁποῖαν ἡ ἐπερχομένη θύελα ἔφερε τὸ ἀστικὸν Κράτος, εἶνε ἱστορικὸν γεγονός ὅτι τοῦτο ἀπεφάσισεν, εἰς μίαν σημαντικὴν καμπὴν τῆς σταδιοδρομίας του, νὰ παρακολουθήσῃ τὸν χεῖμαρρον τῶν κοινωνικῶν ἀξιώσεων, τὸν μῆκόμενον εἰς τὰ θεμέλιά του. Ἄνεγνώρισεν ὅτι ὑπάρχει καὶ οἰκονομικὴ ζωὴ ἀξία χωριστῆς προσοχῆς, χωριστῆς ρυθμίσεως. Ἄνεγνώρισεν ὅτι οὐδενὸς πολίτου ἡ θέσις ἔγινεν αἰσθητῶς καλλιτέρα ἐκ μόνου τοῦ γεγονότος ὅτι εἶναι πολίτης. Ἄνεγνώρισεν ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ἀνισότης ὑπερεκκορυφώθη. Ἄνεγνώρισεν ὅτι ἂν δὲν προστατεύσῃ ἐν τῷ οἰκονομικῷ ἀγῶνι τὸν ἀσθευέστερον κινδυνεύει ν' ἀνατραπῇ παρ' αὐτοῦ. Καί, εἰς τὸ βάθος τῆς συνειδήσεώς του, ἴσως τὸ Κράτος ἀνεγνώρισεν, ὅτι μία μακρυνὴ αὐγὴ ὑποφώσκει εἰς τὸν ἀπώτατον ὀρίζοντα καὶ ὅτι ἕνας νέος κόσμος συνταθειμένος ἀπὸ τὰς περιφρονημένας σήμερον κοινωνικὰς δυνάμεις δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ διαδεχθῇ τὴν σφριγῶσαν ἐκ πλοῦτου καὶ ἰσχύος πολιτειακὴν καὶ κοινωνικὴν τάξιν τοῦ αἵματος, ὁ ὁποῖος εἶδε τὸν θρίαμβον τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας.

Ὅστω πως ἤχθη τὸ Κράτος εἰς τὴν «ἐπέμβασιν» καὶ ἐγκαινίασε τὴν περίοδον τῆς κρατικῆς ἀναμίξεως εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν, ἥτις εἶναι ἐν τῶν ζωηροτέρων γνωρισμάτων τοῦ Κράτους τῆς ἐποχῆς μας. Τὸ κύριον στοιχεῖον τῆς ἐπεμβατικῆς ταύτης κατευθύνσεως τοῦ Κράτους εἶναι ἡ ρυθμιστικὴ ἐπιβολὴ Δικαίου τροποποιουτος ἢ ἀνατρέποντος τὰς οἰκονομικὰς ἐκείνας καταστάσεις τὰς ὁποίας δημιουργεῖ εἰς βάρος τῶν οἰκονομικῶς ἀσθενεστέρων ἢ ἀκώλυτος λειτουργία τῆς ἐλευθέρως οἰκονομικῆς συναλλαγῆς. Τὸ ἐξ καθολικόν τῆς Desideratum εἶναι νὰ ἀμβλύνη τὴν δξύτητα τῆς διακρίσεως τῶν οἰκονομικῶν τάξεων. Τὸ Κράτος διὰ τῆς πολιτικῆς του αὐτῆς ἀπήντησεν εἰς τὴν ἀκαίτησιν τῆς ψυχολογικῆς πείρας. Τὴν κοινωνικὴν μειονεκτικότητα τοῦ ἀκτῆμονος εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ὁποῦ ἀγρυπνεῖ ὁ πόθος τῆς ἰδιοκτησίας καὶ ὁ ὁποῖος ὑποφέρει ἀπὸ τὴν συναίσθησιν ὅτι δὲν κατέχει οὐδ' ἐκεῖνα τὰ ἀντικείμενα

ἐφ' ὧν κυλιέται ὁ ἰδρῶς τοῦ καθημερινοῦ του μόχθου, τὴν μειονεκτικότητά αὐτὴν ἀπεπειράθη τὸ Κράτος νὰ καταστήσῃ ἀμβλυτέραν. Προσπάθησε νὰ καταστήσῃ εὐχερεστέραν τὴν ἄνοδον πρὸς τὴν κτήσιν τῶν ἀγαθῶν καὶ νὰ δώσῃ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ προλεταρίου τὴν οὐσίαν μιᾶς πηγῆς ἐξησφαλισμένης προσόδου. Ἐπολλαπλασίασε τὰς μορφὰς τῆς ἰδιοκτησίας διηυκλόυνε τὴν διάχυσιν πρὸς τοὺς πολλοὺς τῶν κινητῶν ἀξιών, ἐνομοθέτησε τοὺς συνεταιρισμούς, δι' ὧν ἀνήγαγεν εἰς πραγματικὸν ἰδιοκτήτην τὸν ἀκτήμονα καὶ τῆς ἐργασίας του καὶ τῆς παραγωγῆς του, ἐνέδυσεν αὐτὸν μὲ προνόμια αἰσθητά, διένειμε τὴν δημοσίαν γῆν εἰς τοὺς καλλιεργητάς της, διένειμεν ἐνιαχοῦ καὶ τὴν ἰδιωτικὴν γῆν εἰς τοὺς γεωργούς. Ἐνομοθέτησεν ἀφ' ἑτέρου τὰς σχέσεις μισθωτοῦ καὶ ἐκμισθωτοῦ ἐργασίας, κατὰ τρόπον ὥστε ἡ ἐργασία νὰ τείνῃ πρὸς τὴν μονιμοποίησιν, ἐξ ἧς ὁ ἐργάτης θὰ αἰσθάνεται ἑαυτὸν σχεδὸν ἐξίσου ἀσφαλῆ ὅσον καὶ ὁ κάτοχος τοῦ παραγωγικοῦ ἀγαθοῦ, καὶ πρὸς τὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν διεύθυνσιν ἢ εἰς τὰ ὠφέλη τῆς ἐπιχειρήσεως. Ἐσφάλισεν ἀκόμη τὸν ἐργαζόμενον κατὰ τῶν κινδύνων τῆς τύχης ἢ τῆς φύσεως, καί, καθολικώτερον, ἀνύψωσε τὸ Κράτος τὴν ἐργασίαν καθ' ἑαυτὴν εἰς προνομιακὴν ἀξίαν ἀφ' ἣθέλησε ν' ἀπομκρύνῃ διὰ παντὸς τῶν τῶν ἐπιδράσεις τοῦ Νόμου τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζήτησεως, ἐφόσον αὐταὶ στρέφονται κατὰ τοῦ οἰκονομικῶς ἀσθενεστέρου. Τὸ δὲ κορύφωμα τῆς τελευταίας ταύτης προσπάθειας ἐνεσαρκώθη εἰς τὸ ἄρθρον 427 τῆς Συνθήκης τῶν Βερσαλλιών, καθ' ὃ τὰ εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν Ἑθνῶν καὶ τὴν Διεθνή ὀργανώσιν τῆς Ἐργασίας προσχωρήσαντα Κράτη—σύμπασα δηλ. σχεδὸν ἡ ἀνθρωπίνῃ κοινωνία ἐδεσμεύθησαν διὰ τῆς ἀρχῆς ὅτι «ἡ ἐργασία δεόν νὰ μὴ θεωρεῖται ἀπλῶς ὡς ἐμπόρευμα ἢ ἀντικείμενον ἐμπορίας». Ἡ ἐργασία δηλαδὴ θ' ἀναδιδοσθῆ ἴσως οὕτω εἰς *res peripetium extra commercium*.

Ἄλλὰ καὶ πέραν τούτων, τὸ Κράτος ἐνομοθέτησε τὰ δικαιώματα τῶν ἀσθενεστέρων ὠπλίσεν αὐτὰ μὲ τὴν δύναμιν τῆς ἐνώσεως, ὠθησε τὸν ἐργάτην, τὸν ἀγρότην, τὸν καταναλωτὴν νὰ ὀργανωθῇ κατὰ τῶν ἀντιπάλων του, πρὸς τοὺς ὅποιους τὸν ἐδίδαξεν οὕτω νὰ παλαίῃ ὡς ὁ Δαυὶδ πρὸς τὸν Γολιάθ. Καὶ μὲ τὸ σύστημα τῆς λαϊκῆς πίστεως, ὅπερ ὑπὸ μυρίας μορφᾶς ἐκαλλιεργήθη καὶ καλλιεργεῖται, ἔδωκεν εἰς τὸν ἀσθενέστερον τὴν εὐχέρειαν νὰ μὴ ἐξαρτᾶται οὔτε ἀπὸ τὸ ἔλεος οὔτε ἀπὸ τὸ συμφέρον τοῦ ἰσχυροῦ. Μὲ μίαν λέξιν ἀφήρσε πολὺ τὸ Κράτος ἀπὸ τὴν ὑπεροπτικὴν φύσιν τῆς κατοχῆς τοῦ κεφαλαίου, τὸ ὅποιον δὲν εἶναι πλέον εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν «κατάρκεια τῆς κοινωνίας», ὅσον ἦτο ὅταν ἐβλασφήμησεν αὐτὸ ὁ Jhering (!).

(1) Ὁ Wilson, *La nouvelle liberté*, γαλλ. μετῆρ. 1916 σελ. 234, ἐξέ-

Ἡ ἄλλη μορφή τῆς δράσεως τοῦ Κράτους, ἀφ' ἧς ἐπενέδη εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν, εἶναι τὸ Κράτος ἐπιχειρηματίας. Ὁ Κρατικὸς ὀργανισμὸς, μὲ ἕλην τὴν ὑπεροχὴν τοῦ βάρους τοῦ ἀπλώνει τὴν κίνησιν τοῦ πρὸς τὴν παραγωγὴν ἢ τὴν κυκλοφορίαν τῶν ἀγαθῶν, ἀνταγωνίζεται τὸν ἰδιώτην. Μεταβάλλει εἰς δημοσίας ὑπηρεσίας βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις τὰς ὁποίας καὶ μονοπωλεῖ ἢ ρυθμίζει δι' αὐτῶν τὴν ἀξίαν τῆς ἰδιωτικῆς παραγωγῆς. Καὶ προσφέρει οὕτω πολλάκις εἰς τὸν ἀσθενῆ μέτοχον τῆς οἰκονομικῆς κοινωνίας ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἀδυνατεῖ νὰ τοῦ προσφέρῃ τὸ καθεστῶς σύστημα τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἀγαθῶν. Τὸ Κράτος ἐκμεταλλεὺς ! Τὸ Κράτος τιμητὴς τῶν ἀξιών ! Ἀκατανόητος ἰσως παραδοξολογία διὰ τοὺς γνωρίζοντες τὸ Κράτος μόνον φύλακα τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς τάξεως. Φαινόμενον ὅμως ἔχον ἤδη τὴν ἀξίαν τῆς πείρας καὶ τῆς ἱστορικῆς ἐμπειώσεως, πληρωθὲν δὲ ἐν τῇ σημαντικότητι καὶ τῇ εὐεργετικότητι τοῦ διαρκούντος τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου.

Μία τέλος ἄλλη μορφή τῆς αὐτῆς κατευθύνσεως τῆς ἐπεμβατικῆς πολιτικῆς τοῦ Κράτους, συμπληρῶνουσα καὶ ἐξαίρουσα τὴν προσπάθειάν τοῦ πρὸς ἀποκατάστασιν μιᾶς ἰσορροπίας εἰς τὰς κοινωνικὰς τάξεις, εἶναι ὁ φορολογικὸς πόλεμος τὸν ὅποιον διεξάγει κατὰ τῶν οἰκονομικῶς ἰσχυρῶν, καὶ ὁ ὅποιος θὰ φθάσῃ εἰς τὸ ἀπόγειόν του διὰ τῆς φορολογίας τοῦ Κεφαλαίου ἢ τῆς ὑπεραξίας του. Τὸ Κράτος οὕτω συντομεύει τὴν ἀπόστασιν τῶν κοινωνικῶν βαθμίδων. Καὶ ἐνῶ βοήθει τὸν ἀσθενέστερον ν' ἀνέλθῃ, σταματᾷ εἰς τὴν περαιτέρω ἀνοδὸν τοῦ τῶν ἰσχυρῶν.

Ἡ σύνθεσις ὅλων αὐτῶν τῶν μορφῶν τῆς δράσεως συνιστᾷ τὸν κλασικώτερον τύπον τῆς συγχρόνου μεταβολῆς τῆς θέσεως τοῦ Κράτους ἔναντι τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ἡ μεταβολὴ δὲν θίγει μόνον τὴν ὀργάνωσιν τοῦ Κράτους, δὲν θίγει μόνον τοὺς οὐσιαστικούς του σκοποὺς, ἀλλ' ἐξικνεῖται μέχρι τῶν θεμελίων τῆς ὑποστάσεώς του ὡς διεμόρφωσεν αὐτὰ ἡ ἱστορία, καὶ προλαίπει τὸν δρόμον πρὸς ἀναδημιουργίαν διαρκῶς ριζικωτέρας. Ἡ κοινωνικὴ δράσις τοῦ Κράτους συγγέεται ὅλονέν, περισσότερον πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν περὶ αὐτοῦ ἀντίληψιν. Δὲν πρόκειται πλέον περὶ ἐλευθέρως πρωτοβουλίας τῆς Πολιτείας. Πρόκειται περὶ αὐτοματιζομένης διαρκῶς πλειότερον κινήσεως ἑλοκλήρου τῆς οὐσίας τοῦ ἐπὶ τῆς γραμμῆς ἐνὸς καθωρισμένου κοινωνικοῦ σκοποῦ. Ἐν τῇ κοινωνικῇ κατευθύνσει τῆς ἐξελίξεώς του δὲν μετέβαλε μόνον δράσιν τὸ Κράτος, ἀλλὰ καὶ οὐσίαν, περιεχόμενον καὶ δικαιολογίαν. Ἦμποροῦ-

---

φρασεν ὡς ἐξῆς τὴν ἀλήθειαν περὶ ἧς ἐν τῷ καιμένῳ ἡ νῦξις. «Ce qui m' intéresse moi c'est que le Gouvernement s'occupe plus des droits de l'homme que des droits de la propriété. La propriété n'est qu'un instrument de l'humanité. Il est temps que la propriété quand on la compare à l'humanité ne prenne que la seconde place et non point la première.

μεν νά εἰπωμεν ὅτι τὸ σύγχρονον Κράτος ἐξελλίσσεται πρὸς νέον τύπον πρὸς τὸ κοινωνικόν Κράτος.

Ἐν τῇ ἐξυπηρητήσει λ. χ. τῆς κατευθύνσεως ταύτης μεταβάλλεται καθ' ἑκάστην ὃ σύγχρονος κρατικὸς μηχανισμός. Εἰς ἕκαστον βῆμα τῆς νέας τοῦ Κράτους καθηκοντολογίας ἀντιστοιχεῖ ἀμέσως καὶ μία βαθεῖα ὀργανικὴ μεταβολὴ τοῦ. Νέα συστήματα Διοικήσεως, νέαι ὑπηρεσίαι νέοι τρόποι ἐπιρῆς πρὸς τὴν ζωὴν, ἄλλο πνεῦμα ὁδηγεῖ τὰς στροφὰς τῆς πολιτειακῆς ἑλικὸς εἰς τὴν καθημερινὴν τῆς κίνησιν, νέον Δίκαιον ὑπερυψοῦται τοῦ κρατικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ στεγάζει τὴν ἀναδημιουργίαν τοῦ. Ἀναγέννησις ὀργανικὴ, ἐξαιρομένη εἰς τόσῳ μεγαλύτερον ὕψος, ὅσῳ ἀπώτερον συγκρίνεται πρὸς τὸ Κράτος τῶν περφημένων γενεῶν.

* *

Αἱ μεταβολαί, ὅσας δημιουργοῦν δυνάμεις ὑπέρτεραι τῆς βουλευτικῆς ἰθύνσεως τῶν ἀτόμων, δὲν ὑπάρχει λόγος νά ἀπολογῶνται. Ἐπιβάλλονται. Ἀναγνωρίζονται, δημιουργοῦσαι νέον Δίκαιον ἐξ οὗ καὶ κυρώνονται. Καὶ δι' αὐτὸ δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει πῶς ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη ἐδικαιολόγησεν αὐτὰς διὰ θεωρητικῶν ἐρευνῶν, αἵτινες ἐδημιούργησαν ἤδη Σχολάς. Ἀνάγκη εἶναι ὅμως νά τονισθῇ, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς ὅτι ἐπίστευεν ὁ Ρεπαπ ὅτι ἀν' ἄλλοτε οἱ Ἄρχοντες τῶν ἀνθρώπων ἵνα καταστήσουνηράϊαν καὶ πολιτισμένην τὴν ζωὴν μιᾶς τάξεως ἀτόμων, ἔθετον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς τὰς μυριάδας τῶν λοιπῶν, σήμερον οἱ Δαοὶ ἄγονται ἀπὸ τὴν ἀντίστροφον ἀρχήν. Ζητοῦν τὴν βαθμιαίαν ἀναγωγὴν τοῦ κοινωνικοῦ ὄλου πρὸς τὴν εὐήμερίαν χωρὶς οὐδεμίαν ζωὴ νά καθυστερῇ, χωρὶς κανέν ἄτομον νά στερῆται τῶν μέσων φωτεινῆς καὶ ἐλευθέρας συμμετοχῆς εἰς τὸν πολιτισμόν. Τὴν λαϊκὴν αὐτὴν κραυγὴν δὲν δύναται τὸ Κράτος νά παρακούσῃ. Καὶ ὑποκῦπτον εἰς αὐτὴν, γίνεται ἀληθὲς Κράτος Δικαίου, Κράτος ἐμψυχούμενον ἀπὸ τὴν ἐπιταγὴν τοῦ ἀγράφου κανόνος καθ' ὃν εἰς τὴν ἰδέαν τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης, βάσιν τοῦ ὀμαδικοῦ βίου, ἀφείλεται πᾶσα θυσία καθισταμένη ἀναγκαία.

* *

Ἄλλ' ἡ ἐξέλιξις τοῦ Κράτους δὲν σταματᾷ ἐδῶ. Μία ἄλλη ἀκόμη σημαντικώτερα κατεύθυνσις ἀρχίζει νά σημειῶνεται, δεκαετηρίδας τινὰς πρὸ τῆς σήμερον, εἰς τὴν ὀργανικὴν ἐξέλιξιν τοῦ Κράτους. Καὶ ἡ νέα αὐτὴ κατεύθυνσις, ἡ ὁποία εἰς τινὰ σημεῖα αἰωρεῖται ἀκόμη μεταξὺ θεωρίας καὶ ἐφαρμογῆς, ἀπτεται βαθύτερον πάσης ἄλλης τοῦ πολιτειακοῦ ὀργανισμοῦ, οὗτινος ἐπιζητεῖ ν' ἀντικαταστήσῃ ἄρδην τὰ στοιχεῖα καὶ τὴν σύνθεσιν. Ὁ σημερινὸς πολιτειακὸς ὀργανισμὸς βασίζεται εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς πολιτικῆς ἀντιπροσωπείας καὶ εἰς ὄρισμένου τύπου

σύμπλεγμα διοικητικῶν ὀργάνων. Αἱ ἐπιτεργασαί τοῦ παρελθόντος αἰῶνος παρέδωκαν εἰς τὸ σύγχρονον Κράτος τὴν βάσιν τῆς ἀσκήσεως τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας διὰ τοῦ πολιτικοῦ Κοινοβουλίου. Ἐκ μακροτάτης δὲ ἄφ' ἑτέρου παραδόσεως διοικούμεθα ἀπὸ κρατικῆς ὑπηρεσίας μὲ κρατικὴν προέλευσιν καὶ κρατικὸν ἔνδυμα.

Ἀμφότεραι αὗται αἱ βάσεις τῆς μορφῆς τοῦ συγχρόνου Κράτους δι' ὧν ἐνώνονται εἰς ἓνα περίπου τύπον ὅλα τὰ σημερινὰ Κράτη προσεβλήθησαν καὶ προσβάλλονται διὰ σφοδρότατης κριτικῆς.

Ἡ καθολικὴ ψήφος καὶ τὸ πολιτικὸν Κοινοβούλιον ἐθεωρήθησαν μηχανισμὸς ἀνεπαρκῆς διὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ἀξίωσιν τῆς προαγωγῆς τοῦ οικονομικοῦ συμφέροντος τῶν τάξεων. Αὐτὸς ὁ κοινοβουλευτισμὸς ἐθεωρήθη ψεῦδος, καὶ αὐτὴ ἡ ἰδέα τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας φανέρη. Ἄντι ἐνὸς Μονάρχου—εἶπαν—ὁ λαὸς διὰ τῶν συστημάτων αὐτῶν ἐγκαθιστᾷ εἰς τὴν βράχιν τοῦ πληθῶν βασιλίσκων. Καὶ ἐνῶ νομίζει ὅτι διὰ τῆς ψήφου τοῦ ἀσχετῆ κυριαρχίαν κατ' οὐσίαν καταλείπει εἰς τὴν διάθεσιν ἐνὸς σφετεριστοῦ τὰ δίκαιά του, μὴ διατηρῶν εἰμὴ τὴν ὑποχρέωσιν ν' ἀλλάξῃ αὐθέντην ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν (1). Διότι πῶς εἶναι δυνατὸν ἢ πολιτικὴ ἀντιπροσωπεία νὰ ἐπαρκῆσῃ σήμερον εἰς τὴν ἐκπροσώπησιν τῶν ἀγωνιζομένων κατ' ἀλλήλων τάξεων, ὅταν ὁ κόσμος τῶν συμφερόντων αὐτῶν γίνεται διαρκῶς πολυπλοκώτερος καὶ αἱ οικονομικαὶ σχέσεις διαρκῶς οὐσιαστικώτεραι; Ποῖον Κοινοβούλιον ἐμπνέει τόσην ἐμπιστοσύνην ὥστε εἰς τὴν κηδεμονίαν του, ν' ἀποτεθοῦν τὰ κολλοσιαία συμφέροντα, ὅσα σήμερον κινοῦν ἄτομα καὶ μάζας εἰς ἰλιγγιώδη στρόβιλον ἀγῶνος, οὐτινος ἢ σημασία εἶναι εἰς τὰς λεπτομερείας τῶν στιγμιαίων καταστάσεων; — Καὶ ἔπειτα ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μόνον πολίτης. Ἄπὸ τοῦ Rousseau μέχρι τοῦ Hegel καὶ ἀπὸ τοῦ Saint-Simon καὶ τοῦ Proudhon μέχρι τοῦ Marx καὶ τοῦ Engels σειρὰ φιλοσοφικῶν κηρυγμάτων ἀποκατέστησε τὴν ἀντίληψιν τῆς ὑπάρξεως χωριστῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων, τῆς οικονομικῆς κοινωνίας, ἢ ὅποια ἐνέχει κόσμον συμφερόντων ἰδίων, δύναμιν ἰδίαν καὶ νόμους ἐπακτακτικoὺς ἰδίους. Παρὰ τὸν πολίτην ὑπάρχει ὁ οικονομικὸς ἄνθρωπος, ὁ ἐπαγγελματίας, τὸ στοιχεῖον τῆς οικονομικῆς κοινωνίας. Καί, ἀκριβέστερον καὶ πραγματικώτερον, ὁ ἄνθρωπος εἶναι πρῶτον ἐπαγγελματίας καὶ ἔπειτα πολίτης. Ὁ οικονομικὸς κόσμος εἶναι οὐσιαστικώτερος καὶ ἐπιδητικώτερος τοῦ πολιτικοῦ. Ἀπόδειξις ὅτι πολὺ ταχύτερον ἠπλώθη πρὸς τὴν διεθνή κοινωνίαν ὁ πρῶτος, ἐνῶ ὁ δεύτερος μένει κατὰ βάθος ἀκόμη ἐθνικός.

(1) R. Michels, les partis politiques. γαλλ. ἐκδ. 1914 κρη. II. Vander-velde, le socialisme contre l'etat, 1918, pass.

Ἄλλὰ πῶς τότε θὰ ἠδύνατο ν' ἀντιπροσωπεύτη, μὲ τὴν ἁρμονίαν τῆς ἐνιαίας προελεύσεώς του τὸ Κοινοβούλιον, τὸν οἰκονομικὸν αὐτὸν κόσμον, τὸν σπαρασσόμενον ἀπὸ τραχεῖς ἀγῶνας ἐξοντώσεως; Ἄν ἡ πολιτικὴ κοινωνία ἐνσαρκώνεται εἰς τοὺς καθιερωμένους πολιτειακοὺς θεσμούς, δὲν εἰκαιοῦται καὶ ἡ οἰκονομικὴ κοινωνία νὰ ἔχη τοὺς ἰδικούς της; Καὶ περαιτέρω, ἀφ' οὗ τὸ οἰκονομικὸν κίνητρον εἶναι τὸ ἰσχυρότερον διὰ τὴν ἀνθρωπίνην δραστηριότητα καὶ ἀφοῦ, εἰς τὴν πραγματικότητα, ἡ κοινωνικὴ θέσις τῶν οἰκονομικῶν στοιχείων εἶναι ἐκείνη ποῦ προσδιορίζει τὴν μορφήν καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, δὲν θὰ ἦτο δίκαιον καὶ εἰλικρινὲς νὰ χρωματισθῇ μὲ τὸν χαρακτῆρα τῆς οἰκονομικῆς κοινωνίας τὸ Κράτος; — Ὅχι λοιπὸν πολιτικὴν ἐκπροσώπησιν διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν πολιτειακῶν στοιχείων, ἀλλ' οἰκονομικὴν. Ὅχι τὸν πολίτην ἐκλογέα καὶ ἐκλόγιμον, ἀλλὰ τὸν ἐπαγγελματίαν. Καὶ ἂν πρόκειται καὶ ὠφελεῖ νὰ διτηρηθῇ ὁ ἀντιπροσωπευτικὸς θεσμός, ὡς ὠρθοθῇ εἰς τὴν θέσιν τῆς σημερινῆς Βουλῆς ἐν ἐπαγγελματικῶν Κοινοβούλιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀντὶ ν' ἀντιπροσωπεύονται αἱ πολιτικαὶ μερίδες τοῦ Λαοῦ, θ' ἀντιπροσωπεύονται τὰ διάφορα συμφέροντα τῶν ἐπαγγελματικῶν τάξεων. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀντὶ τῶν συμφερόντων τῶν πολιτῶν ἡ ἐπιμέλεια ν' ἀνήκῃ εἰς τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας, ὡς γνωρίζομεν σήμερον αὐτάς, θὰ ἔπρεπε ν' ἀνατεθῇ αὕτη εἰς τὰς ἐπαγγελματικὰς ὀργανώσεις ἐκάστης ἐνδιαφερομένης τάξεως. Ἡ Διοίκησις οὕτω τοῦ οἰκονομικοῦ βίου τῆς χώρας θὰ περιέλθῃ κατὰ τμήματα, εἰς τὴν ἐπαγγελματικὴν ἀντιπροσωπίαν τῶν πολιτῶν, εἰς τὰ σωματεία των. Νέον πλέγμα διοικητικῶν ἀρμοδιοτήτων, νέον σύστημα ἀληθοῦς ἀποκεντρώσεως εἰς τὴν βᾶσιν ταύτην ἐπιδιδόμενον, θ' ἀντικαταστήσῃ τὸν σημερινὸν διοικητικὸν μηχανισμόν.

* *

Εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν ἰδεῶν τούτων πρώτην ὁρμὴν ἔδωκεν ἡ φιλοδοξία τοῦ Ρουδῆου καὶ τῶν πρώτων ἀναρχικῶν. Ἐνεφάνισεν αὕτη, ἐνωρὶς διακριθεῖσαν ἀπὸ τὸν ἀναρχισμόν, τὴν ἰδέαν τοῦ ἐπαναστατικοῦ συνδικαλισμοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν αἱ ἐργατικαὶ μᾶζαι ἐνόμισαν δεῖ εὖρον τὸ μέσον τῆς ἐπιτυχοῦς διεξαγωγῆς τοῦ ἀγῶνος τῶν τάξεων. Ἄλλ' ὡς διεπλάσθη καὶ κινεῖται σήμερον ἡ θεωρία τῆς ἐπαγγελματικῆς ἀντιπροσωπίας δὲν ἀφορᾷ μόνον τὰ συμφέροντα καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐργατικῆς τάξεως, ἀλλ' ἀντιθέτως ζῆτει, μεταβάλλουσα τὸ κρατικὸν οἰκοδόμημα, νὰ ἀνασυνθέσῃ τὴν ἁρμονίαν τῶν τάξεων, ἐπὶ τῆς βάσεως τῆς αὐτοτελοῦς ἐκπροσωπήσεως ἐκάστης ἐξ αὐτῶν ὑπὸ τὴν στέγην ἐνὸς Κοινοβουλίου συμφερόντων καὶ μιᾶς Διοικήσεως ἀναλόγου. Βεβαίως ἡ ἐπαγγελματικὴ ἀντιπροσωπία, οὕτω νοουμένη, δὲν ὑπηρετεῖ μόνον τὸν ἀγῶνα

τῶν προλεταρίων, παρέχει θέσιν εἰς ὅλας τὰς οἰκονομικὰς τάξεις. Θ' ἀποπειραθῆ μόνον νὰ μετατρέψῃ ἐπὶ τὸ εἰρηνικώτερον τὴν ἀδιάσπαστον σύγκρουσιν αὐτῶν, συμμετατρέπουσα τὸν κρατικὸν θεσμόν ἐκ βάθρων εἰς θεσμὸν τοῦ οἰκονομικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ Συνδικαλισμὸς, ὅπως κηρύττεται σήμερον ἀπὸ τοὺς ὁπαδοὺς τῆς συνεργασίας τῶν τάξεων καὶ ὅπως υἰοθετήθη ἀπὸ τὴν ἐπικρατήσασαν κατεύθυνσιν τῆς Γερμανικῆς Ἐπαναστάσεως, ἐξετράφη ἀφ' ἑνὸς ὡς ὑπηνύχθη, ἀπὸ τὴν χρεωκοπίαν τῶν πολιτικῶν κοινοβουλίων καὶ ἀπὸ τὴν ριζωθεῖσαν εἰς τὰς ἐργατικὰς ἰδίαι τάξεις, δυσπιστίαν πρὸς αὐτά, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀπὸ τὴν τεραστίαν σημασίαν ποῦ ἀπέκτησαν αἱ ἐπαγγελματικαὶ ὀργανώσεις, γιγαντωθεῖσαι εἰς ὕλικὴν καὶ ἠθικὴν ἐνσῶμιν ἀσκήσασαι πελωρίαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ Κράτους καὶ ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ πρὸ τοῦ μεγάλου πολέμου καὶ διαρκούντος αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτόν. Τῷ 1910 τὸ σύνολον τῶν μελῶν τῶν ἐπαγγελματικῶν ὀργανώσεων μόνον τῶν ἐργατῶν τῶν κυριωτέρων Χωρῶν τοῦ κόσμου ἀνῆρχετο εἰς 10,835,000, τῷ 1913 ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς ἀνήλθεν εἰς 14,728,000, τῷ δὲ 1919 εἰς 39,6±0,000, μὲ διαρκῆ τάσιν αὐξήσεως¹. Ὁ ἄνθρωπος τοῦ αἰῶνός μας, πρὸ τῆς προεῦσης ἀποσυνθέσεως τῆς οἰκογενείας, πρὸ τῆς ἀνεπαρκείας τοῦ κοινοτικοῦ θεσμοῦ ὅπως θερμάνῃ τὴν ὑπαρξίν του, μόνον ἐντὸς τῆς ἐπαγγελματικῆς ὀργανώσεως ἀνευρίσκει ἐξυτὸν καὶ μόνον διὰ μέσου αὐτῆς δύναται νὰ ζήσῃ ἐντονώτερον ὡς ἄτομον καὶ ὡς κοινωνικὸν στοιχεῖον. Πρὸ τῆς πραγματικότητος ταύτης, ἤτις βεβαίως δι' ὅλων τῶν θορύβων τῆς δράσεως καὶ τῆς ἐνέργειας, αἱ θεωρητικαὶ ἀντιρρήσεις ποῖαν σημασίαν θὰ εἶχαν; Τί ἐνδιαφέρει ἂν ἡ ἰδέα τῆς ἔθνικης κυριαρχίας δὲν συμδιβάσεται πρὸς τὸν τεμαχισμὸν τῆς ἀντιπροσωπείας κατὰ τάξεις ἐπαγγελματῶν; Ἄξιον ἔχει μόνον ἡ ζωὴ. Καὶ ἡ ζωὴ ἀναμφιδόλως εὐρίσκεται πρὸς τὸ μέρος τῶν ἰδεῶν αὐτῶν, ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ὁπίων κατέκτησε καὶ κατακτᾷ ἔδαφος διαρκῶς.

* *

Πρὸ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πολέμου ἤδη ἡ ἰδέα τῆς ἐπαγγελματικῆς ἀντιπροσωπείας εἴλκυε πιστοὺς ὁπαδοὺς. Σήμερον ἀναζῆ με περισσοτέραν ὀρμὴν. Ἀφ' ἑνὸς ὡς σύστημα δι' οὗ θὰ ἐπιταχυνθῇ ἡ οἰκονομικὴ ἐπανόρθωσις τῶν πολεμικῶν καταστροφῶν, διὰ τῆς καλλιτέρας δευθύνσεως τοῦ οἰκονομικοῦ βίου καὶ διὰ τῆς ἀποφυγῆς τῶν συγκρούσεων τῶν τάξεων ἐν τῇ παραγωγῇ καὶ ἀφ' ἑτέρου ὡς γέφυρα πρὸς τὴν οἰκονομικὴν δημοκρατίαν, ἐξίσου ἀπέχουσα τῆς τε καπιταλιστικῆς καὶ τῆς κομμουνιστικῆς ἰδεολογίας. Ἄς ἀφήσωμεν τὴν Ρωσίαν. Οἰαζήποτε καὶ

1) Παρ' ἡμῖν ἀπὸ τοῦ 1914 μέχρι τοῦ 1920 ἰδρύθησαν 580 ἐργατικὰ καὶ 490 παρικοῦ ἐργοδοτικὰ ἐπαγγελματικὰ Σωματεία.

ἀν εἶναι ἢ τύχη τοῦ πολιτεύματος τούτου, εἶναι κολοσσιαῖον ὑπὸ τὴν ἐποψὴν τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἀνωτέρω ἰδεῶν, τὸ συντελούμενον ἐκεῖ πείραμα. Τὸ σημερινὸν Ρωσικὸν Κράτος δὲν εἶναι βεβαίως ἐκεῖνο τὸ ὅποιον συνδικαλισταί, ὡς ὁ Duguit ἐπιζητοῦντες τὸ θρίαμβον τῆς δημοκρατικῆς ἰδέας, ὠνειρεύθησαν. Τὸ Ρωσικὸν Κράτος εἶναι δικτατορικόν. Ἐντὸς τοῦ οὐδεμῆα τάξις ἔχει θέσιν πλὴν τῆς τῶν ἀποχειροδιώτων. Καὶ δι' αὐτὸ εἶναι ὀλιγώτερον ἐνδιαφέρον τὸ πείραμα διὰ τὴν καθολικὴν θεώρησιν τοῦ συστήματος τῆς ἐπαγγελματικῆς ἀντιπροσωπείας. Ἄλλ' εἶναι πάντως ἀπείρως σημαντικὸν τὸ γεγονός ὅτι εἰς μίαν ἀχανῆ γωνίαν τῆς Γῆς ἐγκατεστάθη Πολιτεία τῆς ὁποίας ὅλα τὰ στοιχεία—ἀντιπροσωπεία γενική, τοπική, αὐτοδιοικήσις,—προέρχονται ἐκ τοῦ κόσμου τῶν ἐπαγγελματιῶν, ἧτις ζῆ διὰ τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῆς χώρας καὶ ἐγείρεται ἐπὶ τῶν στοιχείων αὐτῆς καὶ μόνον.

Ἄς ἔλθωμεν εἰς τὴν νέαν Γερμανίαν, Ὅταν ἡ ἀρχικὴ ἀξίωσις τῶν ἀδιαλλάκτων ἐπαναστατικῶν στοιχείων τῶν μὴ στεργόντων ἄλλο πολιτειακὸν σύστημα ὀργανώσεως, εἰμὴ μόνον τὸ βασιζόμενον ἐπὶ τῶν Συμβουλίων τῶν ἐργατῶν (Arbeiterräte-system), ὑπεχώρησε πρὸς τῆς μετριοπαθοῦς θελήσεως τῆς πλειοψηφίας τοῦ Γερμανικοῦ Λαοῦ, ὡς συμβιβασμὸς πρὸς τὴν Ἐπανάστασιν εὐρέθη ἢ χορήγησις αὐτοτελοῦς πλήρους ἐκπροσωπήσεως εἰς τὰς ἐπαγγελματικὰς τάξεις, ¹⁾ διὰ τῆς ἰδρύσεως ἀφ' ἐνὸς ἐπαλλήλων κύκλων ἀντιπροσωπείας τῶν ἐργατῶν εἰς τὴν διοίκησιν τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ εἰς τὴν διεύθυνσιν ἐν γένει τῆς παραγωγῆς, καὶ διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως ἀφ' ἑτέρου τοῦ Οἰκονομικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, τὸ ὅποιον εἶναι Κοινοβούλιον, μὲ περιωρισμένην πολιτικὴν σημασίαν, περιλαμβάνον ἀντιπροσώπους πάντων τῶν κλάδων τοῦ οἰκονομικοῦ βίου κατ' ἀναλογίαν τῆς σημασίας των—ὄχι μόνον τοῦ ἀριθμοῦ των—καὶ μέλλον ν' ἀσφαλῶς ν' ἀσκῆσιν σημαντικωτάτην ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ βίου τῆς χώρας. Τὸ δεύτερον τοῦτο Κοινοβούλιον δὲν καταργεῖ βεβαίως τὴν πολιτικὴν ἀντιπροσωπείαν. Οὕτε καὶ ἐπλάσθη ἰσοδύναμον πρὸς τὸ Reichstag πολιτικῶς. Ἄλλ' εἶναι βέβαιον ὅτι ταχέως θὰ σφετερισθῆ τὴν σημερινὴν ὑπεροχὴν τῆς κοινῆς βουλῆς καὶ ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ θὰ καταπῆ ὅλον τῆς τὸ κύρος, μέχρις οὗ τὴν ἐξαλείψῃ ὡς ἀχρηστον καὶ περιττὸν στοιχεῖον τοῦ κρατικοῦ ὀργανισμοῦ ²⁾. Πάντως περὶ τὸν συμπυκνωτῆρα αὐτὸν τῆς ἐπαγγελματικῆς ἰδέας ἐδημιουργήθη ἤδη ἐν Γερμανίᾳ νέα ἀτμόσφαιρα σκέψεως καὶ ἐκτιμήσεως τῶν οἰκονομικῶν καὶ τῶν πολι-

1) Ἄρθρ. 165 Γερμανικοῦ Συντάγματος 11 Αὐγούστου 1919, νόμος 4 Σεβρ. 1920 περὶ τῶν Betriebsräte καὶ Διάταγμα 5 Μαΐου 1920 περὶ τοῦ Reichswirtschaftsrat.

2) Esmein, Droit Constitutionne 11921 σελ. 68 σημ.

τικῶν συμφερόντων, καταυγαζομένη ἀπὸ ἄλλα ἰδανικά, ἀπὸ ἄλλας προλήψεις ¹⁾.

Ἄλλὰ καὶ πέραν τῶν πολιτευμάτων ὅσα υἱοθέτησαν πληρέστερον τὴν ἀρχὴν τῆς αὐτοτελοῦς ἀντιπροσωπείας τῶν οἰκονομικῶν τάξεων, ὁ νεωτερισμὸς οὗτος δὲν εἶναι ἀγνωστος σήμερον εἰς κανένα πολιτειακὸν εἰς κανένα διοικητικὸν ὀργανισμὸν. Οἰκονομικὸν Κοινοβούλιον βεβαίως δὲν ἔχουν πολλαὶ χῶραι. Οὔτε καθολικὴν, ἐκπροσώπησιν τῶν ἐργατῶν ἢ ἄλλων τάξεων εἰς ὀργανισμοὺς ἀποτελοῦντας κύρια στοιχεῖα τῆς κρατικῆς μηχανῆς. Ἄλλ' εἰς ὅλα τὰ κράτη ἐδημιουργήθησαν μικροοργανισμοὶ ἀντιπροσωπευτικοὶ τοῦ κόσμου τῶν ἐπαγγελματιῶν, μὴ ἔχοντες πολιτικὸν χαρακτήρα, ἀλλὰ πεφορτισμένοι τὴν προστασίαν γενικωτέρων συμφερόντων τῶν τάξεων, ἀνεγνωρισμένοι ἀπὸ τὸ Δίκαιον καὶ χρησιμοποιούμενοι καὶ ὡς σταθμοὶ διοικητικῆς ἀποκεντρώσεως καὶ διὰ τοῦτο περιβαλλόμενοι ὑπὸ πλείστας ἀπόψεις τῆν ἰδιότητα δημοσίων ὀργανισμῶν. Τοιοῦτοι ὀργανισμοὶ λ. χ. εἶναι τὰ ἐπιμελητήρια τὰ ἐπαγγελματικὰ δικαστήρια, τὰ Συμβούλια τῶν δημοσίων ὀπηρεσιῶν, αἱ ποικίλαι Ἐπιτροπαὶ διαχειρίσεις τοπικῶν ἐπαγγελματικῶν συμφερόντων κ. ἄ. Εἰς τὴν αὐτὴν σειρὰν ἐπίσης πρέπει νὰ μνημονευθοῦν ἡ ἀνάθεσις τῆς ἐποπτείας ἐπὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἐργατικῶν νόμων εἰς τὰς ἐπαγγελματικὰς ὀργανώσεις τῶν ἐνδιαφερομέτων καὶ ἡ ὑπόχρεωτικὴ συμμετοχὴ αὐτῶν εἰς ὄρισμένας λειτουργείας τῆς δημοσίας ὀπηρεσίας. Καὶ ἡ κορωνὴ τῶν θεσμῶν τούτων, ἡ ἐξαίρουσα τὴν ἰδέαν τῆς ἐπαγγελματικῆς ἐκπροσώπησεως εἰς παγκοσμίου κύρους ἀρχὴν, εἶναι ἡ καθιέρωσις αὐτῆς ὡς βάσεως ἐφ' ἧς ἰδρύθη ὁ μέγιστος τῶν διεθνῶν μεταπολεμικῶν ὀργανισμῶν, ἡ διεθνὴς Ὀργάνωσις τῆς Ἐργασίας, διὰ τῆς συνθήκης τῶν Βερσαλλίων ²⁾. Ἡ διεθνὴς παράστασις ἐκάστης πολιτείας εἰς τὰς Γενικὰς συνδιασκέψεις τῆς ἐργασίας — εἶδος Διεθνoῦς Ἐπαγγελματικοῦ Κοινοβουλίου καὶ εἰς ποικίλας ἄλλας ἐκδηλώσεις τῆς δράσεως τῆς ὀργανώσεως ταύτης ³⁾, δὲν εἶναι πλέον ἀπλῆ, ἐξαντλουμένη εἰς τοὺς κρατικούς ἀντιπροσώπους, ἀλλὰ συναπαρτίζουσι αὐτὴν καὶ ἀντιπρόσωποι ἐπίσημοι τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν ἐργοδοτῶν, μὲ τ' αὐτὰ δικαιώματα καὶ μὲ μείζον ἀσφαλῶς κύρος γνώμης. Οὕτως ὁ θεσμὸς τῆς ἐπαγγελματικῆς ἀντιπροσωπείας, ὅστις κατέκτησε τόσον ἔδαφος εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τῶν Κρατῶν ζωὴν, ὠλισθήσῃ καὶ ἀπεβλήθη καὶ εἰς τὴν διεθνὴ ζωὴν.

(1) Κεφ. II'. Ἐργασία. Ἴδε καὶ μελέτην μου σχετικὴν ἐν Δελτίῳ Ἐμπορικοῦ Ἐπιμελητηρίου Ἀθηνῶν τευχ. 1—4 καὶ ἐφθρ. μου ἐν Δελτίῳ Ἐλληνικοῦ Σπυλλόγου Κοινωνίας Ἐθνῶν, τευχ. 1ον.

(2) Λ. χ. αἱ ἀναφεριμαὶ Ἐπιτροπαί, ἐφθρ. 410 Συνθ. Βερσαλλίων.

3) Ἴδε καὶ σχετικὴν μελέτην μου εἰς τὸ Δελτίον Ἐμπορικοῦ Ἐπιμελητηρίου Θεσσαλονίκης Β' ἐφ. 87.

Εἰς ὅλους τοὺς μικροὺς ἢ μεγάλους αὐτοὺς ὀργανισμοὺς οὐσιῶδες εἶναι ὅτι ἀντιπροσωπεύεται τὸ ἐπάγγελμα. Καὶ ἡ ἀντιπροσώπευσις αὕτη γίνεται δι' ἐκλογῆς, διαφόρου καὶ χωριστῆς ἀπὸ τὴν καθολικὴν ἐκλογὴν τοῦ πολιτικοῦ ἀντιπροσωπευτικοῦ σώματος καὶ διὰ μέσου τοῦ κυρίου πυρῆνος τῆς ἐπαγγελματικῆς ὀργανώσεως. Καὶ ἐνῶ οἱ ὀργανισμοὶ οὗτοι εἶναι κατὰ τὸν ἐσωτερικὸν τῶν χρωματισμῶν καθαρῶς ἐπαγγελματικὴ ἐκπροσώπησις, εἶναι συνάμα καὶ καθολικῆς σημασίας στοιχεῖα τῆς Διοικήσεως, ἐντὸς τῆς ὁποίας συγκροτοῦν τὴν οὐσιαστικωτέραν ἀποκέντρωσιν. Ἐμποροῦμεν νὰ εἰπώμεν τώρα ὅτι ἡ ἰδέα τῆς οικονομικῆς ἀντιπροσωπείας ἐπεβλήθη. Τὸ μέλλον ἀνήκει εἰς αὐτήν, ἴσως καὶ μέχρι τοῦ σημείου τῆς τελείας ἀντικαταστάσεως τοῦ σημερινοῦ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ ἐνσαρκώνοντος τὴν πολιτικὴν τῶν ἀνθρώπων κοινωνίαν. Ὁ Proudhon ὠραματίσθη μίαν κοινωνίαν ὅπου δὲν θὰ ὑπάρχη Κυβέρνησις. Εἰς τὴν θέσιν τῆς θὰ ὑπάρχη μόνον ἡ οἰκονομικὴ ὀργάνωσις. Εἰς τὴν θέσιν τῶν νόμων θὰ ὑπάρχη σύμπλεγμα συμβατικῶν καταστάσεων εἰς τὴν θέσιν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, θὰ ὑπάρχουν αἱ οικονομικαὶ δυνάμεις. Ἀντὶ τῶν κοινωνικῶν τάξεων, ἀπλῶς θὰ ὑπάρχουν αἱ τάξεις τῶν ἐπαγγελματῶν κατ' εἰδικότητα ἐργασίας. Ἀντὶ τῆς πολιτικῆς συγκεντρώσεως θὰ ὑπάρχη ἡ οἰκονομικὴ ἀποκέντρωσις (1).

Ὁ Proudhon οὐχ' ἤττον δὲν μᾶς ἐπίσειν ὅτι τὸ Κράτος εἶναι ἄχρηστον. Ἀντιθέτως εἶναι βέβαιον ὅτι ἡμπορεῖ νὰ βοηθήσῃ τὴν ἀνθρωπίνην ἐξέλιξιν, καθιστάμενον σεβαστὴ ἐθνικὴ ἰδέα, ἐμπνεύουσα πλειότεραν ἢ σήμερον ἀγάπην καὶ πλειότερον ἐνθουσιασμόν. Ἀπὸ τὰς ἀναρχικὰς ἔμως ἰδέας τοῦ Proudhon μία μόνον ἀλήθεια ἐπιζητῆται: ὅτι τὸ Κράτος προσλαμβάνει διαρκῶς περισσότεραν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν οὐσίαν. Ὅτι μεταρρυθμίζεται ἄρδην. Ὅτι ὑφίσταται μεταμόρφωσιν, ἐξ ἧς μετ' ὀλίγον θὰ ἐξέλθῃ πιθανῶς ἀγνώριστον. Ὅτι χωρὶς κανεὶς νὰ προβλέψῃ τὴν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν ἐξέλιξιν, ἥτις θὰ εἶναι τὸ γνῶρισμα τῆς αἰτίας, πρέπει νὰ πιστεύσῃ ὅτι κατ' ἀνάγκην, ἐκ τῶν πραγμάτων ἐπιβεβλημένην, ὁ πολιτικὸς ὀργανισμὸς θὰ κατέρχεται διαρκῶς περισσότερον πρὸς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν, προσλαμβάνων ἐξ αὐτῆς στοιχεῖα, δι' ὧν θὰ ἀντικαθιστᾶ (ἢ θὰ συμπληρῇ) ἑαυτὸ, μέχρις οὗ δημιουργηθῇ ἄλλος τύπος Κράτους ἐνθυμιζῶν, ὡς μεμακρυσμένην ὀπτασίαν τὸ *Etat industriel* τοῦ Saint-Simon, τὸ οἰκονομικὸν Κράτος 2).

1) Ἴδε ὀλόκληρον τὸ χωρίον εἰς Proudhon *Idée générale de la révolution au XIX siècle*, *Oeuvres complètes* tom. X, 1860 σ. 259 ἐπ.

2) Πόσον σημαντικὴ εἶναι διὰ τὴν μέλλουσαν ἐξέλιξιν τῆς ζωῆς τοῦ συνδικαλισμοῦ, μαρτυρεῖ ἡ πρόσφατος ἱστορία τῆς Γερμανικῆς Δημοκρατίας. Ὅταν ἐξεργάσῃ τὸ μοναρχικὸν κίνημα τοῦ von Kapp τὴν Δημοκρατίαν ἔσωσεν ὡς

Εἰς τὰ σπλάχνα τοῦ πολιτειακοῦ ὀργανισμοῦ εἰσβάλλει διαρκῶς ἀφθονώτερον τὸ κοινωνικὸν καὶ τὸ οἰκονομικὸν στοιχεῖον. Ἡ ἐξέλιξις τοῦ κρατικοῦ φαινομένου βαίνει γοργότατα πρὸς τὰς ἰδέας τοῦ ἐσκιαγράφησα μέχρι τοῦδε, μαγνητιζομένη ἀπὸ τὴν ἔλξιν των καθ' ἣς πᾶσα ἀντίδρασις θά ἦτο ματαία, καὶ σπεύδουσα πρὸς τὴν δημιουργίαν μιᾶς εὐδαιμονοστέρας διὰ τὸν ἀνθρώπου αὔριον. Ἡ ἐξέλιξις τοῦ Κράτους μετὰ τὰ βήματά της αὐτὰ προσπαθεῖ νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὴν μυριόστομον ἀξίωσιν τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου, ἣ ὀπεία ἱκετεύει φῶς, εὐήμερίαν, ἀντίληψιν καὶ προαγωγὴν, ἱκετεύει αὐτὸ τοῦτο τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ὄψιστου σκοποῦ τοῦ Κράτους : « Ἐγένετο μὲν ἡ Πολιτεία τοῦ ζῆν ἕνεκεν, ἔστι δ' ἕνεκα τοῦ εὖ ζῆν ».

γνωστὸν ἢ γενικὴ ἀπαργία τῶν ἐργατικῶν σωματείων τοῦ Βερολίνου. Τὰ αὐτὰ δὲ σωματεία προήλθον ἀμέσως κατόπιν εἰς συμφωνίαν (die acht Punkte) μετὰ τῆς Κυβερνήσεως, δι' ἣς ἐπέβαλον εἰς αὐτὴν βαρυντάτους ὄρους καὶ δὴ τὴν ὑποχρέωσιν ὅπως θέτῃ ἐφεξῆς ὑπὸ τὴν ἐγκρισίαν τῶν σωματείων τὴν ἐκλογὴν τῶν Ἰσοσυγγῶν. Ἴδε λεπτομερέστερον Brunet Le princip démocratique κλπ. ἐν Revue de Droit Public τομ. 37 σελ. 457.